

מראי מקומות - בבא מציעא נ"א

שהביא מר"ת דאם נתאנה בעל הבית כשקונה כלי תשמישו, גם בכה"ג אין בו אונאה, שהרי מאני תשמישו יקירי עליה [ומבואר דס"ל דאין הטעם דיקירי עלי' משום שכלים אלו חביבין לו מפני שהיו אצלו לזמן הרבה, דא"ז שייך כשקונה כלים חדשים, אלא הביאור הוא דיש לו צורך גדול לכלים אלו, לכן יקירי עלי' והוא נתרצה לשלם בשבילם אף יותר מכדי דמיהן (וע"ע בבית יוסף [חור"מ רכ"ז, כ"ג (ב') דכבר נתקשה בזה].

(ג) **אבל לוקח דלא קים לי בזבינת' אימא לא אזהרי' רחמנא - פרש"י**, דהמוכר קים לי בזבינת' ובמזיד הוא עושה. דהיינו, דכיון שהוא קנאו, יודע בכמה לקחו, וא"כ ודאי במזיד הוא עושה. והק' הרש"ש, הרי יתכן דגם במוכר י"ל דמיירי ששהה כמה זמן בין קני' למכירה, ובין כך נשתנה השער, ולא ידע, וא"כ יתכן דלאו במזיד הוא. ועוד, הא גבי לוקח ג"כ אזהרי' רחמנא היכא דיודע דבאמת שוה יותר (דהיינו, דציוור דאזהרת התורה הוא כשהוא מזיד). וע"ש מש"כ הוא לפרש. ומה שהק' דגם בלוקח מיירי שהוא במזיד, ע' בב"ח (חור"מ רכ"ז, א') דלא הבין כן, ואדרבה, הביא ראי' מדברי הגמ' כאן דבאמת עובר באיסור אונאה גם בשוגג (וע' בחינוך [מ' של"ז] דמשמע דהבין דברי הגמ' באו"א, דהיינו דכיון דבדרך כלל מוכר קים לי בזבינת' ולוקח לא קים לי בזבינת', א"כ ה"א דהלוקח יכול לומר דמסתמא הוא יודע דמוכרו בדמים קלים, לכן אין עלי שום עוון, לזה בא התורה להזהיר גם הלוקח). וע"ע בשערי ישר (ה', ה', ד"ה אמנם) דביאר דברי הגמ' באו"א, דהיינו ד"מוכר" ו"לוקח" לאו דוקא, אלא הענין הוא, דהאזהרה להמוכר היינו, דמי שיודע בשעת מעשה המוכר שיש בו אונאה (דבדרך כלל הוא אצל המוכר ולא אצל הלוקח, אבל לאו דוקא), אסור להונות חברו. ועוד חידש התורה דאף מי שלא ידע בשעת מעשה שהי' בו אונאה (דבדרך כלל הוא הלוקח), אם אח"כ נמצא דיש בו אונאה, חייב הוא להחזיר האונאה [ולדבריו לכאן יוצא דוחו המקור לחזרת אונאה, ע' מה שהבאנו לעיל (דף ג') דהאחרונים נתקשו במחו המקור לחזרת אונאה].

(ד) **אבל לוקח דלא קים לי בזבינת' וכי - לעיל** הבאנו מש"כ הב"ח דעובר איסור אונאה בשוגג, ולכאור' הרש"ש פליג עליו בזה. וע"ע

(א) **אבל לוקח מבעל הבית אין לו עליו אונאה - פרש"י** בשם השאלתות (בהר, קי"ג) דכיון דכלי תשמישו חביבין עליו, לכן אינו מוכרן אלא ביוקר, והו"ל כמפרש יודע אני שיש בו אונאה. והק' ההעמק שאלה (שם, ז') על טעם זה, א"כ מהו קו' הגמ' ממתני', הרי כיון דר"מ ס"ל דמתנה ע"מ שכתוב בתורה תנאו בטל אפי' בדבר שבממון, א"כ לימא דמתני' ר"מ היא, וס"ל דאפי' אם מתנה בפירוש לא יועיל, וא"כ ודאי לא מהני מה דהוי כאילו פירש. ועוד כ', דלפי פי' השאלתות ק' קו' תוס' דמהכ"ת דמיירי מתני' בהדיוט שמוכר, וכו'. ולכן פי' ההעמק שאלה ע"פ מה דדרשי' בתורת כהנים דממכר בא לרבות דאונאה שייך במטלטלין, שהרי עומדין הם לימכר אף טפי מקרקעות. וא"כ, י"ל דנתגלה בכתוב דכל דין אונאה הוא רק בדברים העומדים לימכר, אבל כלי תשמיש של בעה"ב, שאין עומדין לימכר, הדין הוא דאין בהם אונאה ולפ"ז שפיר פריך ממתני', דאי' דיש אונאה בהדיוט, ולפי פירושו אין חילוק בין מוכר ללוקח, ושפיר הק' הגמ' ממתני', וא"צ לתירוץ של תוס'.

(ב) **אבל לוקח מבעל הבית אין לו עליו אונאה - כ' הרא"ש** (ט"ז) בשם תוס' "מסתברא דדוקא עד שתות אמרי' הכי, דומיא דהנך תרי עובדי, אבל יתר משתות לא". אולם ע' ברמב"ן דכ' "ובלוקח מן בעל הבית אין לו אונאה ולא ביטול מקח, וכ"כ גאון ז"ל". עוד כ' הרא"ש דכיון דהוי טעמא דבעה"ב משום דהוי כמפורש (וכמו שהבאנו לעיל מרש"י והשאלתות), א"כ כל זה שייך רק אם הלוקח מכיר שהמוכר הוא בעה"ב, אבל אם אינו יודע שהוא בעה"ב, או שמוכר ע"י סרסור, שוב יש לו אונאה [ומה דהק' הגמ' ממתני', ולא תי' דמיירי ע"י סרסור או שלא ידע שהוא בעה"ב, י"ל דא"כ הא אין זה חשיב בעה"ב כלל, וע"ע]. עוד כ' הרא"ש דכל זה אם נתאנה לוקח, אבל אם נתאנה המוכר (בעה"ב), אז דינו כתגר [ולכאור' הסברא פשוט, דשוב אין שייך סברת השאלתות]. אולם ע' במאירי שכ' דאין לו אונאה כלל, בין אם נתאנה הוא, או לוקח ממנו (וביאר, דכיון שהוא יודע היטב טיב כליו, א"כ ידע ומחל). וע"ע במרדכי

ז) **ש"מ שיורי' שיירי' למוכר ש"מ- הק' הפני יהושע,** איזה דיוק הוא זה, הרי י"ל דמה דשיירי' למוכר, היינו דוקא, משום דבמוכר אין הדין כמו דלוקח, כמו דס"ל מעיקרא. ותי' דכיון דלא הזכיר המשנה דינו של המוכר כלל, אם שניהם יכולים לחזור, או אם אמרי' דבעל כרחו של שניהם קנה ומחזיר אונאה, לכן הי' טפי מסתבר לומר דהדין הוא דעל שניהם באמת נאמר דין זה דינו על העליונה, ורק שיירי' למוכר, ולא דינו נשתנה.

במש"כ **הערוך השלחן** (רכ"ז, ב') דחולק על הב"ח בזה, דכ' "אסור להונות אף בשוה פרוטה, והמאנה ויודע שמאנה עובר בלאו... ואם לא היתה כוונתו לאנות, אלא שנתוודע שיש אונאה במקח זה, אמרו חז"ל דיש ג' מחלוקת בדיני אונאה, פחות משתות, ושתות, ויתר על שתות, וכו'", ולכאו' משמע דכל האיסור הוא רק כשיודע שמאנהו. וע"ע **ברמב"ן על התורה** (בהר) דלשונו הוא דמאנהו בדעת, ומשמע שהוא במזיד דוקא.

ח) **אתמר, האומר לחבירו ע"מ שאין לך עלי אונאה, וכו'- כ' בתוס' רעק"א** (פאה ו'), אות ס"ט) דלכאו' אם תנאי זה הוא בגדר תנאי ממש, א"כ התנאי הוא דאם ירצה הלוקח שיחזיר לו האונאה, אז יתבטל המקח, ובגמ' מבואר דהמקח קיים ואין לו תביעת אונאה עליו כלל. אולם כ' דלכאו' י"ל דאי"ז דרך תנאי כלל, "רק שאינו רוצה למכרו רק בזכות זה שלא יהי' עליו אונאה, ומשקיבל עליו הלוקח, הוי כסילק עצמו הלוקח מדין חזרת אונאה". אולם הביא מש"כ **תוס' בכתובות** (נו.) דע"מ שאין לך עלי שאר כסות ועונה צריך להיות התנאי כפול, ומבואר דצריך לדיני תנאים ממש, והניח רעק"א דברי תוס' בצע"ג.

ה) **אבל מוכר, דאבודי קא מוכיד, דאמרי אינשי וכו'- הק' הראב"ד** (הובא בחי' הרשב"א), ע"כ קרא לא איירי במאני דבעל הבית, דהא באמת לית לי' אונאה, אלא בתגר איירי, ואטו תגר דמוכר מי מוכיד, אדרבה, ארווחי מרווח, הרי הוא לוקח רק כדי למכור, והניח בקו'. ותי' הרשב"א דהאי צריכותא בכל דהו סגי לי', ולא טעמא רבה היא, ומשום דאיכא מוכר דמוכיד, כבעה"ב בכלי תשמישו, ה"א דליכא אונאה לשום מוכר, ומשום דלא חלקה תורה, ומשו"ה איצטריך. אולם ע' **בריטב"א ישנים** שהביא שהראב"ד תי' דבאמת קרא בלוקח מבעה"ב איירי, ואע"ג דאין לו עליו אונאה, מ"מ אזהרי' רחמנא שלא להונות.

ט) **ר"י אומר בדבר שבממון תנאו קיים- פרש"י,** דהיינו שאר וכסות, אבל עונה צער הגוף היא ולא ניתן למחילה. והק' **הריטב"א**, הא צער הגוף ג"כ ניתן למחילה, כדאי' בהחובל. ועוד, הא **בירושלמי** אי' דעונה נמי חשיב דבר שבממון. והביא שהירו' ביאר דדבר שאינו שבממון היינו ע"מ שלא תצטרכי לגט, וכדו' [דהיינו, דברים שאינם בינו לבינה, ואין שייך מחילה עליהם], אולם אי"ז נמצא בירושלמי שלפנינו. וע' **במשנה למלך** (אישות ו', י') שג"כ הק' כקו' הריטב"א על רש"י, והביא בשם **השטמ"ק בכתובות** (נ"ו) שביאר שכיון דעונה הוא צער הגוף, מסתמא אין כוונתה למחול ע"ז. **והרשב"ם** בב"ב (קכו:) הוסיף דתשמיש מצוה היא, ולא ניתן למחילה (וע' **בגליון מהרש"א** שם, שביאר דסברא זה שייך אפי' בדבר שבממון, ואי"ז בצירוף סברא דצער הוא).

ו) **לעולם ר' נתן היא, ותני נמי בברייתא רצה- פרש"י,** ובלוקח ומוכר הוא דפליגי. דהיינו, דבין רבי ובין ר' נתן ס"ל דיד הנתאנה על העליונה, וכל המח' הוא אם מיירי בלוקח או במוכר, דר' נתן ס"ל דכשלוקח נתאנה ידו על העליונה, ורבי ס"ל כשמוכר נתאנה ידו על העליונה. וכ' **הריטב"א ישנים** דר"י הנשיא ס"ל יד מוכר דוקא על העליונה כי נתאנה, ור' נתן ס"ל דשניהם יכולין לחזור כל א' כשנתאנה, וזהו החילוק בין ר"י הנשיא ור' נתן. אולם ע' **בשטמ"ק בשם הריצב"ש** שכ' דלר"נ יד לוקח דוקא על העליונה, ולר"י הנשיא יד מוכר דוקא על העליונה [ולכאו' דברי רש"י נוטים לצד זה]. וביאר דמה דס"ל לר"נ דיד לוקח על העליונה, היינו משום דלא קים לי' בזבנית'. ורבי אזיל בתר מוכר משום טעמא דזבין אוביד.

אינו יודע כלל שיש שם תקנת התורה, א"כ י"ל דבאמת אין מחילתו מחילה.

(א) **עד כאן לא קאמר ר"מ אלא התם דודאי קא עקר, אבל הכא מי יימר דקא עקר מידי- ע' בחי' הגרי"ז על הרמב"ם (נחלות ו', י')** שחקר בהא דלא מהני תנאי לעקור דבר מן התורה, האם זה משום דאין כח בדבורו לעקור דין תורה, או דלמא הביאור הוא דכל תנאי שבא לעקור דברי תורה אינו תנאי כלל. והוכיח מדברי הגמ' כאן כצד ב', דאם הביאור הוא דלא מהני תנאי לעקור דבר מה"ת, א"כ מהו הנפק"מ אם בשעת התנאתו ודאי קא עקר או לא, הרי סכ"ס עכשיו, בשעת החלות, צריך התנאי לעקור הדברי תורה, ואם אין תנאו יכול לבטל דין תורה, איך מהני אע"כ דבעצם יש כח בתנאו לעקור דברי תורה, אלא דדין ביטול הוא בתנאו היכא דתנאו הי' כנגד ד"ת, אבל אם תנאו לא הי' מוכרח בשעת ההתנאה לעקור דברי תורה, א"כ י"ל דאין התנאתו בטל בכה"ג. וע"ע ברמב"ן בכתובות (פג:) דכ' דהסברא דלא ודאי קא עקר היינו משום דאינו מכוין לעקור דברי תורה.

(ב) **ע"מ שאין לך עלי אונאה, אין לו עליו אונאה- פרש"י, כדפרישית, דמי יימר דעקר. והק' המעייני החכמה, הא קיי"ל כר"י בדבר שבממון תנאו קיים, וא"כ למה צריך רש"י לפרש דטעם הדבר הוא משום דמי יימר דעקר. וכ' דאולי הי' ק' לרש"י, איך ידע שמואל בפשיטות דר"י ס"ל דאפי' בלא ידע דמחיל דתנאו קיים, הרי ודאי סברא אמיתי הוא שיש לחלק בין ידע דמחיל ובין לא ידע. וע"ז תי' רש"י דלפי האמת צ"ל דבלא ודאי עקר לכ"ע מהני תנאי, אפי' לר"מ, וא"כ, באונאה דלא ודאי עקר, אפי' לא ידע דמחיל לא מקרי מעמש"כ בתורה.**

(ג) **ע"מ שאין בו אונאה הרי יש בו אונאה- פרש"י, דהתנה עמו שאינו מאנהו במכר זה, והרי באמת יש בו אונאה. והק' הריטב"א במכות (ג:), הא פשיטא דאפי' אם לא הזהירה תורה שלא להונות, הרי יכול להתנות עמו שאין בו אונאה, וודאי תנאי זה קיים ככל דבר שבממון. וכ' דאולי כוונתו דיהי' אונאה**

(ד) **ר"י אומר בדבר שבממון תנאו קיים- בביאור מחלוקתם, כ' הרשב"א בכתובות (נ"ו) דכ"ע מודו דמעמשכ"ת תנאו בטל, ור"מ ס"ל דכשאומר ע"מ שאין לך עלי שאר כסות ועונה, כוונתו לומר ע"מ שאין לך עלי דין שאר כסות ועונה, וזהו כמו שאומר ע"מ שאין לך עלי דין אונאה, דתנאי זה בטל. ור"י ס"ל דלאו דין שאר קאמר, אלא מחילת ממון יש כאן, כלומר, שתמחול לי ממון השאר והכסות שיש לך עלי, וממון ניתן הוא למחילה. וע' בקצות החושן (ר"ט, י"א) דמשמע דביאר דלפי הרשב"א אין שום מח' בעיקר הדין בין ר"מ ור"י, אלא נח' אם כוונתו למחילת הדין או למחילת הממון, וכן הבין המשנה למלך (אישות פרק ו'). אולם החזון איש (אה"ע נ"ו, י"ז) הביא דעה זו וחולק עליו, וביאר דברי הרשב"א באו"א, דר"י סובר דכיון דמוחל זכותו שיש לו לזכות מן הדין, הוי כדין שאר מחילת ממון, ולא הוי עוקר דין התורה. אבל ר"מ ס"ל ד"כיון דמוחל הזכות בשעת חלות הדין, לא חשיב כדין מוחל ממון, אלא כעוקר דין התורה" [ועדיין צ"ב].**
 דהאריך בזה, והביא מר' תם דס"ל דמה דאמרי' דמעמש"כ תנאו בטל, היינו משום דהוי כמפליגה בדברים, וא"כ באמת אין כוונתו להתנות. ולפי"ז לכאו' מה דס"ל לר' יהודה בדבר שבממון תנאו קיים, היינו משום דאמרי' דבדבר שבממון, מסתמא דעתו להתנות תנאי אמיתי, ואי"ז סתם מפליגה בדברים, כיון ששייך דבר זה למחילה. וא"כ, בזה שפיר שייך לחלק בין אם יודע למחול או לא, די"ל דאינו יודע שיש בו אונאה כדי למחול, א"כ בזה חוזרין לומר דלא בא אלא להפליגה בדברים. והרמב"ן עצמו שם ביאר דכיון דדבר זה שייך למחילה, א"כ י"ל דמסתבר הוא דהתורה לא ציוהו בזה אלא להרווחת חבירו, ואם חבירו מחלה, א"כ הוי על דרך "אי אפשרי בתקנת חכמים", ובזה התורה מעולם לא קבע הדין (משא"כ בדבר שאינו של ממון, דדין הוא, ולא אמרי' דכולה הי' רק להרווחת חבירו). וא"כ גם בזה שפיר שייך לחלק בין אם ודאי אי' שם או לא, די"ל דלא אמרי' דחשיב דאמר דמחל על תקנת התורה רק אם יודע ודאי שיש שם תקנת התורה ומחלה, אבל אם

אפי' אם הוא פחות משתות, דכיון דהתנה עמו, ע"כ לטפויי מילתא קאתי, אבל כ' דלא משמע כן מרש"י, ולכן הוא פי' כתוס' כאן.

(יד) אמר אביי מחורתא רב דאמר כר"מ ושמואל דאמר כר"י - לכאו' ק', נהי דרב צ"ל כר"מ, אבל למה צריך שמואל לומר כר"י. ותי' הרמב"ן דלר' ענן קאי, דלדבריו דמחלק בין ע"מ שאין לך עלי אונאה לע"מ שאין בו אונאה, לכאו' אין שייך לומר הסברא דמי יימר דקא עקר, דהא בע"מ שאין בו אונאה ג"כ מי יימר דקא עקר, וא"כ למה יש בו אונאה [ולפי פרש"י בע"מ שאין בו אונאה ל"ק כלל, ואולי באמת לכך נטה רש"י מפי' הראשונים], וא"כ ע"כ ר' ענן ס"ל דשמואל כר' יהודה ס"ל.

(טו) הנושא והנותן באמנה... אין לו עליו אונאה - הק' המחנה אפרים (אונאה ט"ז), למה אין כאן אונאה, הרי הוא אינו יודע שיש כאן אונאה למוחלו. וביאר דא"י"ז כהתנה שאין בו אונאה, שהוא אומדו בדעתו וחושב שאין כאן אונאה, דבנושא ונותן באמנה הרי הוא יודע דאולי אינו שוה מה שהוא נותן, וסביר וקביל. וא"כ אפי' לפי רב דס"ל דבתנאי יש בו אונאה, שפיר י"ל דבכה"ג אין בו אונאה.